

Sjösås nya kyrkogård

Vidinge kontrakt

Växjö stift

Jenny Svensgård

Smålands museum rapport 2007:91

© 2007 SMÅLANDS MUSEUM
VÄXJÖ 2007
ISSN1403-2902
PRODUKTION OCH DISTRIBUTION:
Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö
ALLMÄNT KARTMATERIAL: Medgivande 507-98-29

Innehåll:

Inledning	sid 3
Sjösås nya kyrkogård	sid 9
Beskrivning av kyrkogården idag	sid 9
Beskrivning av enskilda kvarter	sid 11
Sammanfattning	sid 18
Ordförklaringar	sid 20

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Smålands museum en inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kronobergs län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården

upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravnings-traditioner. I rapporten finns exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, Kronobergs län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier David Fuchs, Jenny Svensgård, Jessica Wennerlund och Helena Åkerberg vid Smålands museum i Växjö. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kronobergs län, ATA, Smålands museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

KORT KYRKOGRÅRDSHISTORIK

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att kremation av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet används denna typ av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl.a. tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

VÄXJÖ STIFT – EN KORT HISTORIK

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen ”Finnveden och Njudung” vilka tillsammans med virdarnas land ”Värend” kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohärads lagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärgning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdatt att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Värend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvliga legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Värend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie domkapitel bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härad och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie dömen upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tvetå, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudungs härader lades till Växjö stift dit också Östra Njudungs härad fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tvetå och Vista härader till stiftet i Växjö.

Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Möre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspeland, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tvetå, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Möre, Södra Möre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt. Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

SJÖSÅS NYA KYRKOGRÅRD

Sjösås nya kyrka är belägen i Viås. Viås ligger i Sjösås socken, Vidinge kontrakt, Växjö kommun, Kronobergs län, Växjö stift.

SJÖSÅS NYA KYRKOGÅRD

Kyrka och kyrkomiljö

Sjösås nya kyrka är belägen i Viås på en höjd ca fyra kilometer norr om den gamla kyrkan vid landsvägen mellan Braås och Nottebäck. Kyrkobyggnaden som uppfördes 1861-65 är orienterad i väster-öster och består av ett rektangulärt långhus med utbyggd lägre, halvrund sakristia i väster och torn i öster. Byggnaden är uppförd av gråsten samt utvändigt rappad och vitkalkad med slätputsade hörnband, fönster- och portalomfattningar. Taket är täckt med skiffer.

Kyrkobyggnaden tillkom under 1800-talet då den gamla kyrkan inte räckte till och församlingen beslutat att uppföra en ny större kyrkobyggnad. Då Viås ligger centralt placerat i socknen uppfördes kyrkan på denna plats och invigdes 1865. Den gamla kyrkan övergavs men revs inte och på 1940-talet togs den åter i bruk.

På andra sidan vägen ligger församlingshemmet som fram till 1960-talet var skola. På samma tomt ligger f d kyrkstallet som idag används som redskapsbod för skötseln av kyrkogården. Bostadshuset som ligger mitt emot kyrkan byggdes samtidigt som kyrkan som sockenstuga och övergick med tiden att användas som skola. När den nya skolan byggdes på 1920-talet användes byggnaden som kommunalhus. Samtidigt som sockenstugan uppfördes byggdes även magasin och stallar.

Flygfoto från 1941.

Kyrkogårdens historia

Kyrkogården anlades i samband med kyrkans uppförande 1861-65. Stenhuggare P Rehn från Växjö fick uppdraget att lägga kyrkogårdsmuren. På flygfotot från 1940-talet kan man se att flera gravvårdar har varit grusade och i den norra delen har de varit omgärdade av låga häckar. Tidigare växte det även träd längs med kyrkans långsidor och på den västra mursidan. De sistnämnda har tagits ner då deras rötter gjorde att muren skadades. Kyrkogården har inte utvidgats utan har samma storlek som då den anlades.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN IDAG

Omgärdning

En mur i granit omgärdar kyrkogården. Den är utförd i huggen sten och kallmurad. På insidan av muren är marken uppvallad och i väster går murens ovansida och marken i samma nivå.

Ingångar

Kyrkogården har en ingång som finns i öster. Den öppnas med fyra järngrindar, en dubbelgrind och två enkla. De tillverkades 1865 av smeden Sjögren i Hornaryd och skänktes av bruksägaren Isak Sjöbring på Thorsjö.

Kyrkogårdsmuren är kallmurad av huggen sten

Ingången har fyra järngrindar, en dubbelgrind och två enkla tillverkade år 1865.

Fattigbössan står strax intill ingången.

Gångsystem

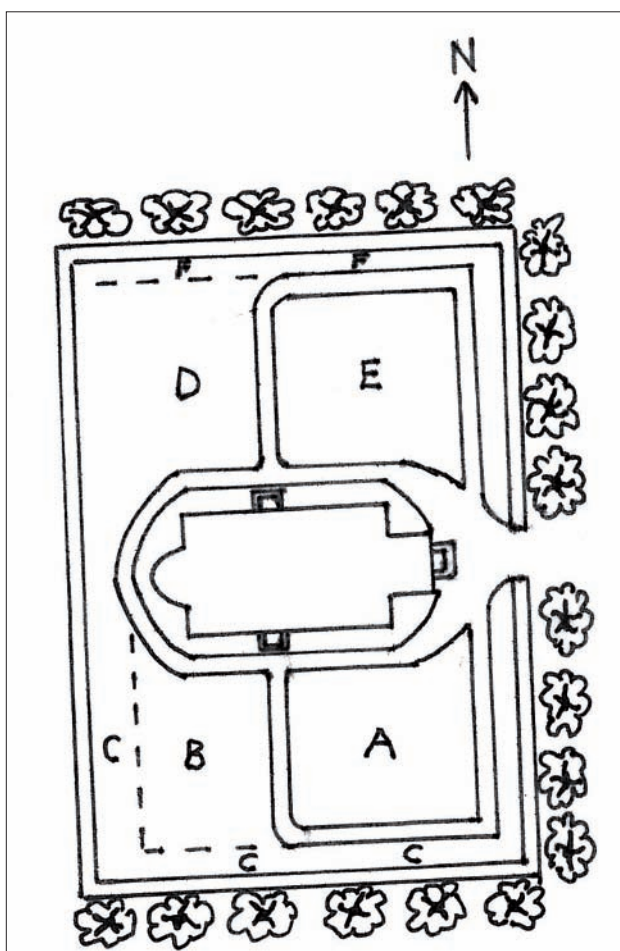
En grusgång leder in till kyrkan och går runt hela kyrkobyggnaden, den följer byggnadens form. Kvarter A och E är omringade av grusgångar.

Vegetation

I trädkransens norra och södra sida växer oxlar och på östra sidan björkar. På kyrkogårdsmuren växer styvmorsviol, mandelblom och fetbladsväxter. Längs med muren på östra sidan finns rabatter. Det finns inga häckar på kyrkogården. Gravstenarna är placerade i linjer utan rygghäckar.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är från tiden 1800-talets slut och framåt med störst antal från 1910 och fram till idag och med en topp under 1940-50-talen. I och med att det är många gravvårdar från 1910-1950 är många av diabas vilket var ett vanligt material vid denna tid. De från 1910-30-talen är smalare och högre med polerad yta där den svarta blanka ytan tillsammans med den gråare matta bildar text och motiv. Motiven är ofta kors eller växtornamentik. Gravstenarna från 1940-50-talen är ofta lägre och bredare, ibland med antika formelement, där stenen är formad som ett tempel med pelare vid sidan och gavelformat tak. Symboler i form av det latinska korset, soluppgången eller duvan pryder stenarna. I kvarter D finns från 1920-40-talet ett par sammanhängande områden med rester av linjegravar. Gravstenarna är rektangulära liggande diabasstenar ofta med motiv av en uppgående sol eller endast med namn eller med en enkel inskription. Raden närmast vägen i kvarter A kallades "Herraraden". Det var en rad med dyrare gravplats och där finns idag ett antal större monumentala gravvårdar kvar.

Skiss över kyrka och kyrkogård. Fri skala.

Byggnader

Förutom kyrkan byggdes på andra sidan landsvägen ensockenstuga. På 1920-talet byggdes en ny skolbyggnad norr om den första och den gamla övergick till att fungera som kommunalhus. Idag används den som bostadshus. Den nya skolan drevs fram till 1960-talet då den lades ner och byggnaden ändrades till församlingshem vilken den fortfarande används som. Bakom denna byggnad ligger kyrkstallet. Kyrkstallet används idag som redskapsbod för kyrkvaktmästarna men inredningen med spiltor finns kvar.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter A är beläget i kyrkogårdens sydöstra del nära landsvägen. Kvarteret omgärdas av grusgångar. I raderna närmast vägen står ett antal monumentala gravvårdar.

Gravvårdarna är placerade i tio rader och de vetter mot öster. Ryggarna på gravstenarna längst i väster står precis i kant mot grusgången bakom.

GRAVVÅRDSTYPER

I raderna i öster närmast vägen finns ett antal större monumentala gravvårdar som exempelvis den över Kanslirådet Ridd Af K.N.O.M.M. fil jubel doktorn Gustaf Sandahl (1811 - 1893). Gravvården är i diabas, hög och smal och avsmalnar uppåt i en pyramidform. Gravvården är inramad av ett gjutet järnstaket och ytan är grusad. Gravvårdarnas ålder sträcker sig från 1890-talets slut och fram till 2000-talet. Flest antal är från 1960-1980-talet. Gravstenarna är i diabas, grå och röd granit och formerna skiftar från mer monumentala till naturstenar, men dominerande är breda lägre rektangulära stenar i granit och diabas. I området finns även en gravsten från 1908 som är omgiven av två tujor som nästan döljer gravstenen. Av andra gravstenar som är särskilt intressant är en låg urna med inskriptioner på dess sida. Bland titlar märks exempelvis häradsdomare, f d kyrkovärd, prost, gratialist och mjölnare.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Utmärkande i kvarteret är de mer monumentala gravvårdarna vid vägen i öster. Intressant är även att det finns ett stort antal äldre gravvårdar från 1900-talets början vilket även är vanligt i kvarter E som är det motsvarande kvarteret på norra sidan av kyrkogården. Det innebär att de är i diabas och med ett formspråk som var vanligt under 1900-talets första hälft.

Den sk "herraraden" har ett värde i sin helhet liksom de enskilda monumentala gravvårdarna. Den monumentala gravvården över Kanslirådet Gustaf Sandahl har ett högt kulturhistoriskt värde och bör bevaras med sin inramning av gjutet järnstaket och grusad yta. Även andra mer monumentala gravvårdar bör bevaras.

Kvarteret är i övrigt blandat vad det gäller gravvårdars material och form och är därför relativt okänsligt för nytillskott. Äldre gravvårdar kan dock med fördel återanvändas när gravrätten återtas.

Kvarter B

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter B är beläget i sydvästra delen av kyrkogården. I dess norra och östra sida går en grusgång, grusgångarna på de andra sidorna är igenlagda. Kvarteret består av fem rader gravvårdar. Vissa rader är mer utspridda och glesa.

GRAVVÅRDSTYPER

Största andelen gravstenar är ifrån 1940 - 70-talen men den äldsta är från 1890-talet och den yngsta från 2000-talet. Gravstenarna är låga rektangulära och i diabas samt grå och röd granit. Utmärkande är exempelvis ett modernt järnkors från 1988 med inskriptionen ”Endast det är riktigt viktigt som är evigt”. Bland titlar märks exempelvis kyrkväktaren och husaren, furir, båtbyggaren, byggmästaren, f d furiren, översköterskan och lantbrukaren.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Karaktären är osammanhängande och spretig med vårdar från olika tider och av olika form och material som är placerade i rader som ger ett oregelbundet och glest intryck. Av kulturhistoriskt intresse är de olika titlarna. Kvarteret är okänsligt för nytillskott men det är önskvärt att äldre gravvårdar bevaras eller återanvänds.

Överst till vänster: Den första skolbyggnaden som byggdes på 1860-talet och som när den nya byggdes på 1920-talet övergick till att fungera som kommunalhus.

Överst till höger: Den nya skolan drevs fram till 1960-talet då den lades ner och byggnaden ändrades om till församlingshem.

Nederst: Kyrkstallet som idag används som redskapsbod.

Överst till vänster: Kvarter A med "Herraraden" längst i öster där mer monumentala gravvårdar är placerade.

Överst till höger: Ryggarna på gravstenarna längst i väster står precis i kant mot grusgången bakom.

Nederst: Kulturhistoriskt värdefull gravvård rest över Kanslirådet Ridd Af K.N.O.M.M. fil jubel doktorn Gustaf Sandahl (1811 - 1893).

Kvarter B är beläget i sydöstra delen av kyrkogården.

Kvarteret består av fem rader gravvårdar. Vissa rader är mer utspridda och glesa.

Kvarter C

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter C har formen av ett L och är placerat i söder och väster. Området gränsar till kvarter A och B och kyrkogårdsmuren. Kvarteret består av en rad och totalt ett 10-tal gravvårdar.

GRAVVÅRDSTYPER

Störst antal gravvårdar är ifrån 1930-1950-talen. De är låga, rektangulära och huggna i grå och röd granit samt diabas. Här finns även ett par familjegravar och utmärkande är ett vitt marmorkors. Bland titlar märks banmästare, professor och lantbrevbärare.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Karakteristiskt för kvarteret är dess form även om den kan vara svår att uttyda i den västra delen. Formen var tydligare när grusgången skiljde kvarter B från C. Bland gravstenarna är det vita marmorkorset liksom den för 1950-talet tidstypiska gravvården över lantbrevbäraren Karl Johansson och hans syster Hanna intressanta. Den senare är trappstegsformad och huggen i diabas med opolerad bakgrunden medan såväl text som symbolen i form av ett latinskt kors är polerad. Kvarteret är relativt okänt för nytillskott men sådana bör hållas låga och rektangulära. Kvarterets form och begränsning skulle förtydligas och såväl kvarter C som B skulle bli tydligare om grusgången åter anlades.

Kvarter D

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter D ligger i den nordvästra delen av kyrkogården och gränsar till kyrkogårdsmuren i öster, kvarter F i norr, kvarter E i väster och kyrkobyggnaden i söder. Kvarteret är omgärdat av grusgångar. Det är ett inte fullt utnyttjat kvarter och består av elva rader och gravstenarna vetter mot öster. Kvarteret är i storlek och form likt kvarter A.

GRAVVÅRDSTYPER

Gravvårdarna är främst av diabas och grå granit vilket ger ett sammanhållande intryck. I kvarteret finns rester av sammanhängande linjegravar. Dessa är från 1920-1940-talet med små rektangulära, liggande gravstenar i diabas, enkelt dekorerade med exempelvis den uppgående solen eller med enkla inskriptioner. I kvarteret står minnesvården över socknens första skolmästare från 1881, en hög granitsten som restes av pastoratet.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Gravstenarnas placering är gles och spretig men då de i huvudsak är i grå granit och diabas ger de kvarteret ett sammanhållande intryck. Resterna av linjegravar som finns i kvarterets nordöstra del är av högt kulturhistoriskt värde liksom gravstenen över socknens skolmästare som har ett högt såväl kulturhistoriskt som lokalhistoriskt värde. Om möjligt så bör någon del av linjegravarna bevaras, förslagsvis en sammanhängande del med flera stenar, då de visar på ett gravskick som idag inte existerar. Gravvården över socknens skolmästare bör även den bevaras som kulturgravar.

Nya gravstenar hålls förslagsvis i den grå/svarta kulör som ger kvarteret ett sammanhållande intryck. Äldre gravvårdar kan med fördel återanvändas.

Kvarter E

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarter E är beläget i kyrkogårdens nordöstra del. Kvarteret gränsar till kyrkan i söder, kvarter F i norr och kvarter D i öster. Största andelen gravstenar är ifrån 1910-1930-talen och är av diabas. Övriga stenar är av grå granit vilket ger ett sammanhängande intryck.

GRAVVÅRDSTYPER

Gravvårdarna är främst av diabas och grå granit vilket ger ett sammanhållande intryck. Här finns såväl högre smalare gravvårdar i diabas som låga rektangulära i grå granit eller diabas. Bland de gravstenar som utmärker sig finns en i form av en stående hopslagen bok. Bland titlar märks exempelvis pastor, murarmästare, f.d.S. och urmakaren.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Kvarteret har en homogen karaktär genom att gravvårdarna är av diabas och grå granit. Ett antal gravstenar med titlar exempelvis urmakaren och f.d.S. är intressanta liksom den gravsten som föreställer en hopslagen stående bok. Nya gravstenar hålls förslagsvis i den grå/svarta kulören som ger kvarteret ett sammanhållande intryck. Äldre gravvårdar kan med fördel återanvändas.

Kvarter C är placerad som ett L i söder och väster och gränsar till kvarter A och B och kyrkogårdsmuren.

En för kvarteret tidstypisk gravvård från 1950-talet rest över lantbrevvärdaren Karl Johansson och hans syster Hanna.

Kvarter D är beläget i kyrkogårdens nordöstra del och genom att gravvårdarna är huggna främst i diabas och grå granit ger det ett sammanhållet intryck.

En av de gravvårdar som är ett exempel på grav inom allmänna linjen.

Gravvården som restes av församlingen över socknens skolmästare 1881.

Gravvård formad som en hopslagen stående bok.

Kvarteret har en homogen karaktär genom att gravstenarna är av diabas och grå granit.

Kvarter F

ALLMÄN KARAKTÄR

Kvarteret är långsmalt och rymmer en rad med gravstenar. I den västra delen är de gravvårdar som har tagits bort placerade. De ligger ner i gräset så att sidan med inskriptioner är synlig. I den östra delen står gravvårdarna som är 10 stycken till antal och några är av mer monumentalt slag.

GRAVVÅRDSTYPER

Gravvårdarna är främst i grå granit och diabas. Den äldsta gravstenen är från 1870-talet och den yngsta från 2000-talet. Flest gravstenar är från 1930-talet. Här finns ett par monumentala gravstenar där den äldsta är en av dem. Den senare är rest över Nils Petersson som var talman i Bondeståndet i riksdagen 1850 och 1859. Bland titlar märks exempelvis kyrkovård, organist och folkskollärare, kyrkoherde, lantbrukare och f d hemmansägare.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Kvarteret är i sin helhet intressant genom sin långstäckta form liksom för de gravvårdar som är placerade inom det. Både den del som består av borttagna gravstenar liksom den del som består av gravvårdar av mer monumentalt slag är intressant. De äldre monumentala gravvårdarna bör bevaras som kulturgravar och eventuella nytillskott hålls förslagsvis i den grå/svarta kulören som ger kvarteret ett sammanhållande intryck. Äldre gravvårdar kan med fördel återanvändas.

Överst till vänster: Kvarteret är långsmalt och rymmer en rad med gravstenar. Gravvårdarna närmast vägen är av mer monumentalt slag.

Överst till höger: En av de mer monumentala gravvårdarna rest över Nils Petersson som var talman i Bondeståndet i riksdagen 1850 och 1859.

Nederst: Borttagna gravstenar är placerade i gräset i kvarter E.

SAMMANFATTNING

Kyrkogården vid Sjösås nya kyrka ligger i byn Viås som ligger centralt placerat i socknen. Kyrkan och kyrkogården kom till på 1860-talet och kyrkan invigdes 1865. Kyrkogården omsluter kyrkan och har samma form som då den anlades.

Karaktären är blandad med gravvårdar från alla epoker från 1800-talets andra hälft och framåt. Här finns såväl de monumentala gravvårdarna som står kvar sedan 1800-talets slut och tiden kring 1900 som de små hällarna i diabas från 1930-talet på gravarna i den allmänna linjen.

Den norra delen har en mer homogen struktur då de flesta gravvårdar har en grå/svart kulör vilket ger en sammanhållande karaktär. I den södra finns även inslag av gravvårdar i röd granit.

Kvarteren omramas av grusgångar vilket ger kyrkogården en symmetri. Några gånger har dock såatts igen. Raderna med gravvårdar är ibland glesa och då de inte stöds av rygghäckar ger det ett oregelbundet intryck. Det har aldrig funnits rygghäckar på kyrkogården och gravvårdarna var även tidigare oregelbundet placerade. Längs med kyrkans långsidor stod tidigare träd liksom längs den västra muren. Idag är de nedtagna vilket förstärker det lite ödsliga och glesa utseendet.

Inom kvarteren i den norra delen är det önskvärt att nytillskott hålls i en grå/svart kulör. Äldre gravstenar kan med fördel återanvändas. I övrigt är kyrkogården på grund av den stora blandningen av gravvårdar relativt okänslig för nytillskott. En inventering av gravvårdarna bör dock göras där varje sten bedöms kulturhistoriskt, konstnärligt samt lokalhistoriskt. Särskilt intressanta gravvårdar bör vårdas och bevaras som kulturgravar.

Det är önskvärt att de grusgångar som såatts igen åter märks ut för att tydliggöra kvarterens form.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Topografiska arkivet, Smålands museum, Växjö

Klipparkivet, Smålands museum, Växjö

Hammarskiöld, H. 2001. Minnets stigar.

Ullén, M. 1967. Kyrkorna i Sjösås. Sveriges kyrkor Småland.

Vassi, H. (red) 1998. Kyrkobyggnader i Kronobergs län. Länsstyrelsen i Kronoberg län.

Ordförklaringar

Högrest smal eller monumental gravsten

Denna typ av gravsten var vanlig under 1800-talet och fram till omkring 1920-talet. Ofta huggen i diabas eller grå granit. Monolit kallar vi den stora högresta gravvård som är huggen ur en enda sten.

Låg rektangulär gravvård.

Den låga rektangulära gravvården blev vanlig under tiden efter andra världskriget och är fortfarande en allmänt förekommande modell. Gravstentypen har tillverkats mest i grå granit, men diabas var vanlig fram till 1960-talet. Från och med den tiden började den låga rektangulära gravstenen även huggas i röd granit, en typ som var mycket vanlig under 1900-talets andra hälft. Labradorgranit är en annan stensort som numera också används.

Obelisk

Obeliskerna är en symbol över ära, redlighet och ståndaktighet. Den är ofta huggen i diabas och var vanlig under

hela 1800-talet. En bruten obelisk, kolonn eller den avhuggna trädstammen symboliserar den hejdade livsgärningen.

Låga smala gravvårdar

Ofta huggna i diabas och var vanliga från 1910-talet och fram till tiden kring 1900-talets mitt.

Låg bred gravvård

Gravvård som ofta övergår i en stenram och som är rest på familjegravar. Var vanliga från 1920-talet och några decennier framåt.

Fri form

Under 1900-talets slut fick gravstenen nya former. Stenar i t ex hallandsgnejs (hallandia) eller labradorgranit blev vanliga och de fick mer oregelbundna och fria former.

Marmorkors

Vanligast är det låga enkelt utformade marmorkorset som ofta är placerad på ett barns eller en ung människas grav. De blev vanliga kring 1900-talets mitt och används fortfarande idag.

Liggande natursten

Liggande natursten som är vanlig vid urngravar. Vanlig sedan den tiden omkring 1980-talet då urnlundar började anläggas på kyrkogårdarna.

Smideskors

Smideskorset har funnits under flera århundraden och tillverkades av den lokala smeden. De finns därför i olika modeller beroende på vem som tillverkat dem och vad som var modernt för tiden.

Gjutjärnskors

De blev vanliga i och med industrialismens utveckling kring 1800-talets mitt. Gravvårdarna tillverkades på lokala järnbruk efter modeller som var vanliga i hela Sverige.

Häll

Hällar finns såväl i gjutjärn som i sten. Hällen som företeelse har varit vanlig under flera århundraden såväl inne i kyrkan som utanför. Det finns även små kvadratiska hällar som är vanliga på gravar inom allmänna linjen eller som finns i familjegravar.

Kulturgrav

Gravplats som skall bevaras med stöd av kulturminneslagen och kulturminnesförordningen.

Thorvaldsen medaljonger

Thorvaldsen, Bertel (1770-1844) var en dansk skulptör vars konstverk blev populära motiv till prydnad på gravstenar. Det var motiv som bland annat "Natten", "Dagen", "Uppståndelseängel" och "Thanatos" som användes som förlagor till medaljonger som mångfaldigades. Medaljongerna hittar vi på gravstenar från 1800-talets andra hälft i hela Sverige.

Allmän linje/linjegravar

Kostnadsfria gravplatser som disponerades av en person i tjugofem år. I de allmänna linjegravskvarteren kunde man inte välja gravplats utan de döda begravdes i ensamgravar som lades efter varandra i kronologisk ordning. Graven märktes ofta ut med en enkel gravvård i form av träkors, små kvadratiska hållar eller mindre stående gravvårdar. Gravsättning enligt detta system upphörde 1964.

Stenram, staket och häck

Olika sätt att omgärda gravplatsen som blev vanliga på 1800-talets slut och var vanliga ända fram till 1900-talets mitt. Gravplatsen täcktes med grus eller singel som krattades i mönster och omgärdades av häckar, stenramar, järnstaket eller pollare mellan vilka kedjor är fästa.

Gravkulle

Graven märktes ut med en kulle som formades av jord. Kring kullen hölls marken ren från gräs och på upphöjningen planterades städsegröna växter som vintergröna eller murgröna. Detta var det vanligaste sättet att märka ut en gravplats under 1800-talets slut ända fram till 1900-talets mitt. Ovanför gravkullen placerades ett enkelt träkors eller gravstenen. Pärلكransar placerades ibland på kullen.

Trädkrans

Kring kyrkogården är ofta en krans av lövträd planterad. Ibland blandade trädsorter, ibland av en sort. Träden kan vara planterade av församlingsborna och kanske kom de från olika gårdar i socknen.

Vallmur

Mur där stenvallens insida stöds av en gräsbevuxen jordvall.